

КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 352:32.019.5(477)

ПРИНЦИПИ ГЛАСНОСТІ, ВІДКРИТОСТІ ТА ПРОЗОРОСТІ НА МУНІЦИПАЛЬНОМУ РІВНІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ТА ВТІЛЕННЯ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Воронов М. М.,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри конституційного,
муніципального і міжнародного права
юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна

Анотація: У статті аналізується зміст принципів гласності, відкритості та прозорості на муніципальному рівні, насамперед, в діяльності представницьких органів місцевого самоврядування. Дано характеристику кожному із зазначених принципів і їх співвідношення між собою. Проаналізовано нормативно-правові акти, в яких закріплені зазначені принципи, зроблені пропозиції щодо вдосконалення цих законів.

Ключові слова: муніципальний рівень, представницькі органи місцевого самоврядування, принципи відкритості, прозорості та гласності.

Аннотация: В статье анализируется содержание принципов гласности, открытости и прозрачности на муниципальном уровне, прежде всего, в деятельности представительных органов местного самоуправления. Дана характеристика каждому из указанных принципов и их соотношению между собой. Проанализированы нормативно-правовые акты, в которых закреплены указанные принципы, сделаны предложения по совершенствованию данных законов.

Ключевые слова: муниципальный уровень, представительные органы местного самоуправления, принципы открытости, прозрачности и гласности.

Annotation: The article analyses the content of transparency, openness and publicity (glasnost) principles at the municipal level in the work of the representative bodies of local self-government first of all. The characteristic of each indicating principles and relationship between them is given. Normative legal-acts where the indicating principles are fixed have been considered, there were made suggestions on the perfection of these laws.

Key words: municipal level, local self-government, transparency, openness, publicity (glasnost).

Чинне законодавство України закріплює низку принципів діяльності органів публічної влади. Дані принципи відіграють значну роль в процесі реалізації органами публічної влади своїх функцій і повноважень, що дозволяє останнім вирішувати складні завдання щодо становлення та розвитку ефективної правової системи України. Частиною принципів діяльності органів публічної влади закріплено в Конституції України, вони є засадами конституційного ладу й основними принципами відповідно до змісту яких органи державної влади та органи місцевого самоврядування в інтересах українського народу або відповідної територіальної громади вирішують питання загальнодержавного та місцевого значення. До таких принципів відносяться принципи народного та державного суверенітету, верховенства права, демократизму, республіканізму, поділу влади, гласності тощо. Ці принципи притаманні всім органам державної влади, органам влади Автономної Республіки Крим, органам місцевого самоврядування. Крім того, існують спеціальні принципи діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування. Як правило, вони характерні для окремих таких органів й реалізуються під час їх формування та діяльності. Спеціальні принципи закріплюються в законах України й в локальних нормативно-правових актах.

Принципи гласності, відкритості та прозорості належать до системи принципів діяльності органів публічної влади. Незважаючи на те, що дані принципи безпосередньо не закріплені в Конституції України, їх сутність, зміст і практичне значення дозволяють стверджувати, що вони відносяться до групи основних принципів.

Проблематика дослідження принципів гласності, відкритості, прозорості в діяльності різних органів публічної влади, їх змісту, співвідношення, класифікації знайшли своє відображення в наукових працях Є. Афоніна, О. Безуглова, Б. Каліновського, П. Любченка, В. Сєрьогіна, В. Стретовича, О. Совгіри та ін. Слід зазначити, що деякі аспекти реалізації цих принципів досліджувалися як вченими-правознавцями, так й дослідниками в сфері державного управління, політологами, соціологами.

Водночас на сьогодні бракує ґрунтовних досліджень стосовно загальнотеоретичних аспектів принципів гласності, відкритості, прозорості в діяльності представницьких органів місцевого самоврядування, їх змісту, співвідношення між собою, практичного втілення в чинному законодавстві України. Системний аналіз зазначених принципів дозволить виробити низьку практичних пропозицій і рекомендацій для законодавців, представників місцевого самоврядування, активних громадян щодо створення ефективного законодавства України в контексті створення необхідних правових можливостей для залучення широкого кола

громадськості до процесу вирішення актуальних питань місцевого значення.

Досліджуючи теоретичні аспекти принципів гласності, відкритості, прозорості, Е. Афонін і О. Суший в науковій праці «Транспарентність влади в контексті європейської інтеграції України» проаналізували сутність, зміст та співвідношення термінів гласність, відкритість, прозорість в контексті транспарентного суспільства. Вони вважають, що відкритість, прозорість, гласність є самостійними характеристиками демократичної виконавчої влади. Прозорість є ознакою зрозумілості, переконливості дій влади та належної обізнаності громадян з обумовленістю і змістом цієї діяльності, без чого неможливий свідомий та результативний вплив громадськості на цю діяльність. Відкритість державної влади означає її готовність та вміння поділитися цією владою через залучення об'єктів у процес прийняття рішень, здійснення влади. Відкритість не тотожна прозорості: можна бути дуже добре обізнаним із діяльністю апарату управління, але не мати ніяких реальних можливостей вплинути на її зміст. Гласність – це демократичний принцип, загальноправове поняття, яке характеризує: максимальну відкритість та правдивість у діяльності державних і громадських організацій; дієву та активну форму участі громадської думки у вирішенні важливих проблем країни; широке інформування про суспільно значущі процеси (діяльність органів представницької та виконавчої влади, судів, органів місцевого самоуправління, порядок обрання чи формування відповідних органів, обговорення законопроектів, розв'язання різних суперечливих питань, функціонування суспільних об'єднань та ін.) [9, с. 12-13].

На думку О. Совгирі, принцип гласності в організації та діяльності Уряду слід визначати як обов'язок Кабінету Міністрів здійснювати постійну та систематичну роботу з інформування громадськості про хід своєї діяльності та прийняті за її результатами рішення [5, с. 20]. Вона зауважує, що аналіз змісту понять «відкритість», «прозорість» і «гласність» дають підстави зробити висновок про те, що кожен із цих принципів є самостійним і потребує окремого закріплення у законодавстві [5, с. 22]. Умовою побудови громадянського суспільства в Україні є суцільна підзвітність та підконтрольність органів державної влади та місцевого самоврядування його інститутам, що обумовлює транспарентність (прозорість) діяльності таких органів. Транспарентність діяльності влади та самоврядування характеризується, по-перше, відкритістю та доступністю інформації про кадровий склад їх органів та їх діяльність, у тому числі й про прийняті рішення, програми, плани тощо та їх виконання; по-друге, можливість носіїв громадянського суспільства брати участь в розробці і виконанні таких рішень та здійснювати контроль за діяльністю усіх гілок влади та місцевого самоврядування, у тому числі у бюджетній сфері, дозвільній системі, земельних відносинах тощо, які становлять суспільний інтерес. Складником транспарентності є також гласність, тобто інформаційна відкритість і публічність державного органу, органу місцевого самоврядування, їх посадових осіб [10, с. 117].

В.О. Серьогін наголошує, що конституційний принцип гласності полягає у визнанні необхідності й вимозі обов'язкового дотримання безперешкодного руху інформаційних потоків про явища і процеси політико-правової системи [4, с. 89]. Г.Г. Абасов вважає, що у сфері гарантування прав місцевого самоврядування особливе місце займає принцип гласності – як принциповий елемент демократичної системи управління суспільством і державою. За допомогою гласності забезпечується демократизм місцевого самоврядування, його підконтрольність суспільству, а також можливості територіальної громади впливати на рішення які зачіпають її інтереси, права і свободи. Реалізація принципу гласності полягає у відкритому характері діяльності місцевого самоврядування, систематичному інформуванні про неї населення територіальної громади [1, с. 108]. На думку О.В. Прієшкіної, принцип гласності в місцевому самоврядуванні є важливим і конструктивним в аспекті безпосередньої демократії, тому що він дозволяє проконтролювати діяльність органів місцевого самоврядування, виконавчих органів власне органів місцевого самоврядування, а також діяльність на локальному рівні державних органів влади й управління всіх рівнів (центральні, регіональні), дає можливість населенню території впливати на вироблення рішень, що порушують їхні інтереси, права і свободи [3, с. 43].

На думку П. Любченка, принцип гласності у сфері місцевого самоврядування слід розглядати у трьох аспектах: а) як принцип організації та діяльності органів та посадових осіб; б) як принцип взаємовідносин суб'єктів місцевого самоврядування з інститутами громадянського суспільства (об'єднаннями громадян, ЗМІ тощо); в) як принцип взаємовідносин муніципальних органів влади з людиною [2, с. 91].

На нашу думку, принципи гласності, відкритості та прозорості є атрибутами демократичної держави, вони є органічно нерозривними в своїй єдності на шляху до розбудови транспарентного громадянського суспільства. Суттєвою ознакою такого суспільства має бути активна, енергійна, відповідальна територіальна громада, члени якої приймають безпосередню участь в вирішенні питань місцевого значення на рівні будинку, вулиці, мікрорайону, села, селища, міста. Вони повинні мати всі важелі впливу щодо діяльності представницьких органів місцевого самоврядування (місцевих рад та органів самоврядування населення), сільських, селищних міських голів та інших муніципальних службовців. Такий системний підхід відносно залучення громадськості до прозорих процедур підготовки та ухвалення рішень, контролю за виконаннями таких рішень є необхідною умовою ефективної системи місцевого самоврядування. У той же час принципи гласності, відкритості та прозорості відображають різні аспекти ефективного місцевого самоврядування. Гласність забезпечує всебічну, достовірну, неупереджену інформацію щодо стан справ в громаді, діяльності органів, посадових осіб місцевого самоврядування, комунальних підприємств, установ і організацій, офіційне оприлюднення проектів рішень та актів місцевої ради, сільського, селищного,

міського голови, виконавчих органів місцевих рад, органів самоорганізації населення, інших документів, регулярне обнародування звітів діяльності представницьких органів місцевого самоврядування, депутатів місцевих рад, сільського, селищного, міського голови, виконавчих органів місцевих рад, комунальних підприємств, суспільне обговорення проєктів найважливіших рішень, громадська експертиза таких рішень. Відкритість в діяльності місцевого самоврядування означає в створенні всіх необхідних умов участі громадськості, депутатів місцевих рад в роботі сесій місцевих рад, постійних, тимчасових комісій місцевих рад, інших робочих органів, доступ в межах чинного законодавства до процесу контролю за діяльністю комунальних підприємств, що забезпечують життєдіяльність громади, реалізують соціальну функцію. Прозорість дозволяє громаді бути обізнаною щодо сутності, цілей, завдань діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування, забезпечує зрозумілість ухвалених політичних, господарських, фінансових та інших рішень, повної інформованості жителів, їх об'єднань стосовно алгоритмів ухвалення всіх рішень представницьких органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, муніципальних службовців, запровадження механізмів реального електронного урядування на муніципальному рівні.

Спробуємо здійснити аналіз чинного законодавства України в аспекті закріплення принципів гласності, відкритості, прозорості в діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, а також під час реалізації територіальною громадою деяких форм своєї діяльності.

Принцип гласності закріплено в Законах України – «Про місцеве самоврядування в Україні» (ст. 4), «Про органи самоорганізації населення» (ст. 5), «Про службу в органах місцевого самоврядування» (ст. 4), «Про місцеві державні адміністрації» (ст. 3), «Про Конституційний Суд України» (ст. 4), «Про Рахункову палату» (ст. 3), «Про прокуратуру» (п. 5 ст. 6). В Законі України «Про Регламент Верховної Ради України» є ст. 3 «Відкритість і гласність роботи Верховної Ради».

Принцип відкритості та прозорості відображено в таких законодавчих актах, зокрема, в Законах України «Про Кабінет Міністрів України» (ч. 1 ст. 3), «Про центральні органи виконавчої влади» (ч. 1 ст. 2), «Про Центральну виборчу комісію» (ч. 2 ст. 2), «Про співробітництво територіальних громад» (ст. 2), «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (ст. 2).

Аналіз діючого законодавства України дозволяє дійти до таких висновків: по-перше, в законах України має місце закріплення як принципу гласності, так й принципу відкритості та прозорості, по-друге, вбачається певна тенденція в тому, що в історичній динаміці законодавець в перші роки незалежності (1991-2002 рр.) використовував саме принцип гласності (наприклад, в Законах України «Про місцеве самоврядування в Україні» 1997 р., «Про місцеві державні адміністрації» 1999 р., «Про органи самоорганізації населення» 2001 р., «Про Конституційний Суд України» 1996 р., «Про Рахункову палату» 1996 р., «Про прокуратуру»

1991 р.), надалі, в період з 2004 по теперішній час, в законах закріплено принципи відкритості та прозорості (Закони України «Про Центральну виборчу комісію 2004 р., «Про Кабінет Міністрів України» 2014 р., «Про центральні органи виконавчої влади» 2011 р., «Про добровільне об'єднання територіальних громад» 2015 р., «Про співробітництво територіальних громад» 2014 р.). Уявляється, що законодавець ототожнює ці принципи, використовуючи їх під впливом деякої нормотворчої тенденції. Зауважу, що термін «гласність» активно використовувався в середині 90-х років ХХ століття під час радянської «перебудови» в контексті більшої відкритості різноманітних державних процесів СРСР. Тому й український законодавець в перші роки незалежності України зробив інертне запозичення кращих здобутків радянської правової науки відносно закріплення в законах України саме принципу гласності. У подальшому, в процесі адаптації та інтеграції нашої правової науки та законодавства до цінностей європейської правової системи, в законах закріплюється принцип відкритості та прозорості. Як було зазначено вище, принцип гласності і принцип відкритості та прозорості не є тотожними, кожний з них має свою сутність і зміст, різний механізм реалізації в нормотворчому процесі та в практиці реалізації. По-третє, нормотворча фіксація даних принципів в зазначених законах повинна поєднуватися з закріпленням дієвого правового механізму їх реалізації, тобто матеріальні норми, норми-принципи ефективні тільки в поєднанні з відповідними процесуальними нормами.

Що стосується нормативного закріплення механізму реалізації принципів гласності, відкритості і прозорості в діяльності органів місцевого самоврядування та їх робочих органів, то слід зазначити, що його зафіксовано на законодавчому рівні та рівні муніципальної нормотворчості. Так, в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» закріплений порядок проведення сесій місцевих рад, повноваження, організація роботи постійних і тимчасових комісій місцевих рад.

Аналізуючи положення статті 46 Закону «Сесія ради», слід зазначити, що в частині 9 закріплено, що рішення про скликання сесії ради відповідно до частин 4, 6 та 8 цієї статті доводиться до відома депутатів і населення не пізніше, як за 10 днів до сесії, а у виняткових випадках – не пізніше, як за день до сесії із зазначенням часу скликання, місця проведення та питань, які передбачається внести на розгляд ради. Відповідно до частини 16 сесії ради проводяться гласно із забезпеченням права кожного бути присутнім на них, крім випадків, передбачених законодавством. Порядок доступу до засідань визначається радою відповідно до закону. Протоколи сесії ради є відкритими та оприлюднюються і надаються на запит відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації». Відповідно до частини 11 статті 59 даного Закону акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування підлягають обов'язковому оприлюдненню та наданню за запитом відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації». Проєкти актів органів місцевого самоврядування оприлюднюються в порядку, передбаченому Законом України «Про

доступ до публічної інформації», крім випадків виникнення надзвичайних ситуацій та інших невідкладних випадків, передбачених законом, коли такі проекти актів оприлюднюються негайно після їх підготовки.

В актах та проектах актів органів та посадових осіб місцевого самоврядування не може бути обмежено доступ до інформації про витрати чи інше розпорядження бюджетними коштами, володіння, користування чи розпорядження державним чи комунальним майном, у тому числі про умови отримання цих коштів чи майна, прізвища, імена, по батькові фізичних осіб та найменування юридичних осіб, які отримують ці кошти або майно, а також до іншої інформації, обмеження доступу до якої заборонено законом.

У той же час у статті 47 Закону, що регламентує організацію діяльності постійних комісій місцевих рад, відсутні норми, які би регулювали відносини щодо відкритості і прозорості цих робочих органів місцевих рад, за винятком частини 12 цієї статті, яка передбачає, що постійна комісія для вивчення питань, розробки проектів рішень ради може створювати підготовчі комісії і робочі групи з залученням представників громадськості, вчених і спеціалістів. Відповідно до частини 1 статті 48 закону місцеві ради мають право створювати тимчасові контрольні комісії. Тимчасові контрольні комісії ради є органами ради, які обираються з числа її депутатів для здійснення контролю з конкретно визначених радою питань, що належать до повноважень місцевого самоврядування. Контрольні комісії подають звіти і пропозиції на розгляд ради. Засідання тимчасових контрольних комісій ради проводяться, як правило, закриті. Депутати, які входять до складу тимчасової контрольної комісії, та залучені комісією для участі в її роботі спеціалісти, експерти, інші особи не повинні розголошувати інформацію, яка стала їм відома у зв'язку з її роботою (частина 2 статті 47 Закону).

Дійсно, предметом контрольної діяльності тимчасової контрольної комісії можуть бути деякі актуальні проблеми місцевого самоврядування, які потребують закритого обговорення відповідно до вимог чинного законодавства України в сфері інформації. Але більшість питань, що є предметом обговорення на засіданнях тимчасових контрольних комісій, стосуються публічної сфери життєдіяльності територіальної громади та її представницьких органів. Тому, на нашу думку, закриті засідання тимчасової контрольної комісії мають бути скоріше виключенням із загального правила щодо відкритого і прозорого характеру діяльності цих робочих органів місцевих рад.

Слід зазначити, що сьогодні в Україні прийнято низку законів України, які дозволяють всім суб'єктам муніципально-правових відносин реалізувати своє право на отримання повної та достовірної інформації щодо діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування. Насамперед, це Закони України «Про інформацію» в редакції 2011 р., «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» 1997 р., «Про доступ до публічної інформації» 2011 р. Останнім часом Верховна Рада України ухвалила ряд важливих законів щодо

відкритості доступу до інформації реєстрів нерухомості, власності, використання бюджетних коштів, тендерних закупівель тощо.

Отже, можна зробити висновки про те, що в цілому на законодавчому рівні в існує досить дієвий механізм втілення принципів гласності, відкритості і прозорості в діяльності представницьких органів місцевого самоврядування та їх робочих органів.

У той же час актуальним є питання щодо вдосконалення чинного законодавства України в аспекті встановлення розумних і прозорих правил, які дозволять громадськості, по-перше, отримати повну і достовірну інформацію про діяльність місцевих рад та їх робочих органів, по-друге, створити всі правові, організаційні та інші умови щодо залучення членів територіальної громади до вирішення питань місцевого значення.

Положення щодо гласного, відкритого та прозорого характеру діяльності місцевих рад, постійних і тимчасових комісій мають бути нормативно фіксовані на місцевому рівні нормотворчості. Дійсно, процедури реалізації цих принципів закріплені в статутах територіальних громад, регламентах місцевих рад, положеннях про постійні комісії та інших рішеннях місцевих рад.

Так, принцип гласності відображений в статутах територіальної громади Харкова (ст. 2), Одеси (ст. 3), Чернівців (ст. 2.2.2) та інших [6-8]. В багатьох статутах територіальної громади та в регламентах прописаний достатньо чіткий механізм участі громадськості в роботі сесії місцевої ради, порядок висвітлення роботи сесії у засобах масової інформації, на офіційних сайтах відповідних місцевих рад, порядок оприлюднення рішень місцевих рад.

Але існують правові прогалини реалізації положень щодо гласного, відкритого та прозорого розгляду питань на засіданнях постійних комісій місцевих рад в статутах територіальної громади, регламентах ради й навіть в положеннях про постійні комісії. Засідання постійних комісій проводяться для попереднього розгляду проектів рішень місцевих рад, що виносяться на сесію ради, вирішення контрольних та інших питань, професійного обговорення депутатами, представниками виконавчих органів, спеціалістами та іншими запрошеними особами цих питань. Тобто дуже велике і важливе коло питань місцевого значення обговорюється і приймаються саме на засіданнях постійних комісій. На сесіях ради, що відбуваються, як правило, відкрито, має місце остаточна легітимізація рішень постійних комісій. Слід зазначити, що сьогодні має місце проблема щодо забезпечення відкритого порядку роботи постійних комісій. Головною причиною такої ситуації є відсутність належної матеріальної та технічної інфраструктури місцевих рад, це проявляється, зокрема, в невеликих розмірах приміщень, в яких працюють постійні комісії, а також в низькому рівні матеріального оснащення таких приміщень. Це стає суттєвою перешкодою на шляху участі саме членів територіальної громади в роботі постійних комісій, обмежує їх муніципальні права. Реальною проблемою стає відсутність належних нормативних, організаційних, матеріальних і технічних умов для можливої присутності членів

територіальної громади під час пленарних засідань сесій місцевих рад і на засіданнях постійних комісій.

На нашу думку, необхідними складовими вдосконалення механізму реалізації принципів гласності, відкритості та прозорості в діяльності постійних комісій місцевих рад є: по-перше, оперативне інформування в засобах масової інформації, на офіційних сайтах місцевих рад, в соціальних мережах членів громади про час і місце проведення засідань постійних комісій, порядок денний, проекти рішень, іншої корисної інформації стосовно їх діяльності (інформаційна складова), по-друге, встановлення чіткої та простої процедури доступу громадськості з метою їх участі в засіданнях постійних комісій, наприклад, шляхом електронного запису, наявності фахових спеціалістів, які забезпечують ефективну підготовку роботи комісії (організаційна складова), по-третє, створення належних матеріальних умов для проведення засідань постійної комісії. Йдеться про те, що розміри приміщень повинні відповідати затвердженим санітарно-епідеміологічним вимогам, крім того, вони мають бути оснащені необхідною комп'ютерною та оргтехнікою (матеріальна-технічна складова), по-четверте, в регламенті ради, в положенні про постійні комісії необхідно закріпити прозорий механізм доступу громадськості для участі на засіданнях постійних комісій ради (правова складова).

Таким чином, пріоритетним завданням підвищення гласності, відкритості та прозорості в діяльності представницьких органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб є забезпечення належних умов залучення громадськості в місцевому самоврядуванні. Це потребує створення необхідних правових, організаційних, матеріальних, фінансових та інших умов, вдосконалення чинного законодавства України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абасов Г. Г. Гарантії прав місцевого самоврядування в Україні: актуальні проблеми теорії та практики : монографія / Г. Г. Абасов / відп. ред. Ю.С. Шемшученко. – 2-ге вид., доповн. – К.: Вид-во «Юридична думка», 2013. – 304 с.
2. Любченко П. М. Відкритість та гласність у сфері місцевого самоврядування / П. М. Любченко // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – Вип. 25. – 2013. – С. 88-99.
3. Прієшкіна О. В. Місцеве самоврядування в Україні: правове регулювання безпосередньої демократії : навч. посіб. / О. В. Прієшкіна. – К.: Кондор. – 2008. – 336 с.
4. Сєрьогін В.О. Гласність на муніципальному рівні: сучасний стан і шляхи оптимізації / В. О. Сєрьогін // Проблеми правового регулювання місцевого самоврядування: Матеріали наук.-практ. конф., Харків, 4-5 грудня 2001 року / За ред. М.І. Панова. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2002. – 301 с.
5. Совгіря О. В. Принципи відкритості, прозорості та гласності діяльності Уряду: визначення змісту та співвідношення понять / О.В. Совгіря // Публічне право № 2 (2011). – С. 19-25.
6. Статут територіальної громади міста Харкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.city.kharkov.ua/ru/dokumenty/ustav-territorialnoj-gromadyi.html>
7. Статут територіальної громади міста Одеси [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://omr.gov.ua/ru/acts/council/36244/>
8. Статут територіальної громади міста Чернівці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.prvk.cv.ua/assets/files/statut>
9. Транспарентність влади в контексті європейської інтеграції України : конспект лекції до короткотермінового семінару в системі підвищення кваліфікації кадрів / уклад. Е. А. Афонін, О. В. Суший. – К. : НАДУ, 2010. – 48 с.
10. Червякова О. Б. Щодо стандартів транспарентності (прозорості) діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування / О. Б. Червякова // Проблеми реформування місцевого самоврядування України в контексті наближення до європейських стандартів: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 28 жовтня 2009 року / ред. кол. Ю. П. Бітяк, І. В. Яковюк, Г. В. Чапала. – Х.: НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування, 2009. – С. 116-119.